

ПОСТМЕМОРИСКИ ТРАНСМИСИИ НА ТРАУМАТА

Марија Ѓорѓиева Димова

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

Key words: postmemory, memory, postgeneration, trauma, Aegean Theme.

Summary: Starting from Marianne Hirsch’s thesis that the notion of postmemory can be generalised in various contexts of traumatic transfer, this paper aims to elaborate on the interpretive validity of this concept in relation to the so-called Aegean Theme in Macedonian literature, that is, the theme of collective trauma caused by the exodus of Macedonian from Greece during the Greek Civil War (1944-1949). The subject of interest are the two works - *Egejci* and *Snegot vo Kazablanka* - by Macedonian authoress Kica Kolbe, member of the so-called post-generation. Considering that both books are of different genres—autobiography and novel—the analysis offers a comparative presentation of the narrative conventions taking part in the affirmation of their postmemorial dimension present in: the variant of postmemory, the elements of secondariness and of mediativeness of postmemory, as well as the postmemorial relation to the past through imagination, projection and creation.

Клучни зборови: постмеморија, меморија, постгенерација, траума, егејска тема

Резиме: Поаѓајќи од тезата на Мариен Хирш дека поимот постмеморија може да се генерализира во различни контексти на трауматичен трансфер, овој текст има за цел да ја слаборира интерпретивната валидност на постмеморијата во однос на т.н. егејска тема во македонската книжевност, т.е. темата на колективната траума, предзвикана од егзодусот на Македонците од Грција, во текот на Грчката граѓанска војна (1944-1949). Предмет на интерес се две дела: *Егејци* и *Снегот во Казабланка*, од македонската авторка Кица Б. Колбе, припадник на т.н. постгенерација. Со оглед на тоа дека двете книги се жанровски различни – автобиографија и роман – анализата ќе понуди компаративен приказ на нивната постмемориска димензија, присутна во варијантите на постмеморијата, елементите на секундарност и посредуваност на постмеморијата, како и постмемориската релација кон минатото низ имагинација, проекција и креација.

Теориски контекстуализации на постмеморијата

Предмет на интерес на овој текст е односот книжевност – историја – меморија, разгледуван низ призмата на поткопување на традиционално воспоставената дистинкција помеѓу историјата и книжевноста, во што свој придонес имаат и одредени видови меморија, идентификувани во историски и во книжевен контекст. Главниот фокус е поставен врз поимот постмеморија и неговата примена, во однос на темите кои се заеднички за историјата и за книжевноста – трауматичното минато и неговите (наративни) репрезентации. Иако постмеморијата ја зема темата за холокаустот како основна референцијална рамка, сепак неспорна е релевантноста на постмеморијата и во однос на другите контексти на трауматичен трансфер (на пример, егејскиот егзодус во рамки на Грчката граѓанска војна, трауматичните искуства на Голи Оток, како и оние кои се последица од воените конфликти и геноциди на територијата на СФРЈ).

Мериен Хирш, припадник на постгенерацијата, односно на генерацијата – деца на жртвите/преживеаните од холокаустот, го воведува поимот постмеморија, со цел да го опише „односот на децата на преживеаните на културалната или колективната траума кон искуствата на нивните родители, искуства кои тие ги запаметиле единствено како приказни и слики со коишто пораснале, но коишто се толку моќни, што тие ги конституираат како свои сопствени мемории“ (Hirsch, 1999: 8). Како „структура на интергенерациска и трансгенерациска трансмисија на трауматично знаење и искуство“ (Hirsch, 2008:106), постмеморијата е обележана со неколку одлики: со нејзината „темпорална и квалитативна разлика во однос на меморијата на преживеаниот“, со нејзината „секундарност“ или квалитетот на меморија на втората генерација и со својата „поставеност во преместеноста“ и со нејзината „задоцнетост“ (Hirsch, 1999: 8). Со оглед на тоа што постмеморијата реферира на постгенерацијата која не ги искусила и не ги осведочила трауматичните настани директно, следствено „постмеморијата е ретроспективно сведочење преку присвојување. Во прашање е присвојувањето на трауматичните искуства, но и на мемориите, на другите како искуства кој можеби самиот тој ги имал и нивно впишување во сопствената животна приказна. Поспецифично, во прашање е етичката релација кон угнетуваниот или прогонуваниот друг за кого што постмеморијата може да служи како модел: како што јас можам да ги ’запаметам’ сеќавањата на моите родители, исто така можам да го ’запаметам’ и страдањето на другите“ (Hirsch, 2001: 10 -11).

Меѓутоа, постмеморијата не имплицира нужно и единствено автобиографска заднина и семејна поврзаност, ниту, пак, само заснованост врз етничкиот и врз националниот идентитет. „Иако, семејното наследство нуди најјасен модел за неа, сепак постмеморијата не треба да биде строго, позиција на идентитетот. Наместо тоа, претпочитам да ја разгледувам како интересубјективен трансгенерациски простор на сеќавање, поврзан, специфично, со културалната или со колективната траума. Таа е дефинирана низ идентификација со жртвата или со сведокот на траумата, модулирана низ непремостливата дистанца која го двои учесникот од подоцна родениот“ (Hirsch, 2001: 9-10). „Постмеморијата не е само позиција на идентитет туку и простор на сеќавање, пошироко достапен низ културалните и јавните, а не само индивидуалните и персоналните, акти на сеќавање, на идентификација и на проекција“ (Hirsch, 1999: 9-10). Еден од дефинирачките аспекти на постмеморијата се однесува на нејзината посредувана и текстуална природа – „нејзиното потпирање врз слики, приказни и документи, кои се пренесуваат од една генерација на друга“ (Hirsch, 2001: 12). Впрочем, и во анализите што Лакапра ги спроведува врз книжевни и врз филмски дела, како и во анализата на семејните фотографии од страна на Хирш, се потенцира „компликуваниот збир од релации меѓу трауматичниот настан, меморијата и имагинацијата“ (LaCapra, 1998: 180), односно процесите на „имагинативно инвестирање, проекција и креација“ (Hirsch, 2008: 107), врз коишто се потпира постмемориската врска со минатото. Секако, темпоралната дистанца во однос на трауматичното искуство и исчезнувањето на учесниците и на непосредните сведоци поставуваат нови предизвици и дилеми и пред меморијата и пред репрезентацијата на трауматичните искуства. Оттаму, постмеморијата се наложува како комплексен и атрактивен предмет на истражување, бидејќи временската дистанца ги надминува рестриктивните перспективи на непосредните учесници. Конкретно, во книжевните дела на припадниците на втората генерација станува очигледно поместувањето од документарно – тествимонијалната позиција (типична за книжевно-уметничките претстави на холокаустот од страна на припадниците на првата генерација), така што нивните дела додаваат нови димензии, главно, во насока на „препишување на сопственото минато во светлина на знаењето кое во тоа време го немале“ (Hirsch, 1999: 8).

Интерпретативните контекстуализации на постмеморијата

Апликативните капацитети на постмеморијата, надвор од примарната референцијална рамка – холокаустот, ќе ги демонстрираме преку дел од опусот на македонската авторка Кица Колбе (1951), како потврда на тезата дека постмеморијата е функционална дескриптивно - интерпретативна алатка за сите текстови што ги комуницираат трауматичните искуства во трансгенерациски контекст. Нашиот избор е тројно аргументиран:

1.Автобиографски: Колбе потекнува од семејство чиешто две генерации (нејзините родители, но и нејзините баба и дедо)¹ ја искусиле траумата на егејскиот егзодус во рамки на Грчката граѓанска војна (1946-1949). И самата Колбе доброволно емигрирала во Германија во 80-тите години од XX век.

2.Автореференцијално: во своите есеи и интервјуа, Колбе ги изложува ставовите за трауматичното искуство на родителот, но и за сопствените постмемориски проекции на тоа искуство и за пошироките социополитички и историски контексти во коишто се ситуира она што таа го именува како „историска траума на егејството“ (Колбе, 1999: 36).²

3.Книжевно: Колбе е автор на документарно-автобиографската проза *Егејци* (1999) и на романот *Снегот во Казабланка* (2005), кои се илустративни во однос на постмеморијата: тие го потврдуваат начинот на којшто жанровските конвенции и наративните стратегии учествуваат во наративните артикулации на постмеморијата, т.е. во наративното приопштување на односот кон наследеното, нелично проживеаното минато, а кое станува дел од нејзиниот идентитет – колективен и персонален. „Тој друг живот на моите родители долго време создаваше противречни чувства и сознанија во мојата претстава за семејното потекло, за семејниот идентитет“ (Колбе, 1999: 9). И *Снегот во Казабланка*, создавајќи фикционална персонална историја, заснована врз реални трауми, и *Егејци*, определувајќи се за нефикционална варијанта, ги тангираат неминовните дилеми, присутни во секој пристап кон трауматичните настани: кои облици (треба да) имаат приоритет во претставувањето на траумата и во која мера фикционализацијата и наративизацијата учествуваат во

¹ Нејзината мајка, Лета Барџиева, умира во мај 2016 година, а нејзината баба го загубила животот при бегството.

² Дел од своите ставови изнесува во есејот *Трагата на сенките*, напишан по повод филмот *Мајки*, на Милчо Манчевски, кој, исто така, ја зафаќа егејската тема.

репрезентацијата на историските настани, обележани со спецификите на траумата?

Егејци и Снегот во Казабланка се жанровски различни артикулации на егејската тема, понудени од перспективата на припадник на она што Хирш го нарекува „постгенерација“: „Оваа книга се обидува да го прошири и изостри видикот врз еден дел од ненадминатата траума на моите родители, на генерацијата на моите дедовци и баби. Луѓето од генерацијата на најстарите Егејци одамна полека и тивко исчезнаа од општата слика на секојдневното на Македонија. Полека од животот си заминуваат и припадниците на втората генерација на некогашните бегалци. Незабележливо за другите си заминуваат луѓето како татко ми, чија смрт, всушност, е конкретниот повод да ја напишам оваа книга. Книгата впрочем е напишана како израз на благодарност и во знак на чувството на поврзаност кои јас, првото дете родено по бегството во големата група од вдовици и здробени семејни целини, ги чувствувам за припадниците на постарата генерација во егејските семејства“ (Колбе, 1999: 7).

Во теориските расправи на Хирш, постмеморијата е поврзана со меморијата на втората генерација,³ иако подоцнежните афирматори на овој концепт, како Филип Коде, ја потврдуваат неговата применливост и врз третата генерација: „Постмеморијата е опсесија со нетранспарентното и недостапното минато на нечији родители или баби и дедовци ... Во третата генерација, психопатолошката состојба на трансгенерацииската траума е трансформирана во креативен интерес за трауматичните истории на претходната генерација“ (Codde, 2009: 64). И Колбе упатува на двојната припадност кон втората и кон третата генерација: „Ние, припадниците на третата генерација во егејските семејства, стануваме носители на еден поинаков идентитет на луѓето од егејскиот дел на Македонија, затоа што, по заминувањето на постарата генерација Егејци, она што остана од нив како ризница на спомени за животот пред Граѓанската војна, може да преживее, да стане траен спомен и за идните генерации, само доколку не биде избришано и од нашата свест“ (Колбе, 1999: 113).

Со оглед на исчезнувањето на припадниците на генерацијата учесници во егејскиот егзодус (т.н. деца-бегалци), втората и третата

³ Во теоријата е познат и поимот „1.5 генерација“ на Сузан Сулејман, поим со којшто таа упатува на „децата на преживеаниот од холокаустот, кои биле премногу млади за да имаат разбирање на возрасни на она што им се случувало, но кои биле доволно возрасни за да *бидат таму*, во време на нацистичкото истребување на Евреите“ (Sulciman, 2002: 277).

генерација особено се заинтересирани за зачувување на сеќавањата на своите родители и дедовци. Во таа смисла, втората и особено третата генерација, поинтензивно се соочуваат со процесите на посредување во однос на трауматичните настани, но и во однос на нивното истражување и прикажување. „Разделбата од татко ми пред една година го разбуди не само кај мене, туку и кај сето мое семејство споменот на баба ми. Но, непосреден спомен на баба ми немаме. Ние го делевме само споменот на неа преку татко ми и неговите браќа“ (Колбе, 1999: 20). „Нему му преостануваа само спомените, кои по никоја цена не сакаше, не можеше да ги заборави. Нам ни преостанаа неговите спомени низ кои ние по неговата смрт го видовме Овчарани и Леринското поле“ (Колбе, 1999: 30).

Една од одредниците на постмеморијата се однесува на нејзината посредувачка димензија. Според Хирш, научните и уметничките дела на потомците потврдуваат дека и најинтимните семејни знаења за минатото се посредувани преку широко достапните јавни слики и наративи. „Сликата што си ја создадов за моите непосредни предци е само нејасен мозаик од прибрани туѓи спомени, фрагменти од раскажување на оние што ги познавам“ (Колбе, 1999: 71-72). Со оглед на посредуваната достапност на трауматичното семејно минато, за припадниците на втората генерација, „меморијата не се состои од настани туку од репрезентации“⁴ (Hirsch, 2001: 8). „Постмеморијата е мокна форма на меморија бидејќи нејзината врска со објектот или со изворот е посредувана не преку сеќавањето туку преку репрезентацијата, преку проекцијата и креацијата, честопати е заснована врз тишина одошто врз говорот, врз невидливото, одошто врз видливото“ (Hirsch, 2001: 9). Тоа значи дека секогаш постои посредувачката инстанца која веќе ги интерпретирала трауматичните настани и искуства. Од друга страна, временската дистанца овозможува увиди кои на првата генерација им се оневозможени, со оглед на директното учество во опишаните настани, па оттаму доминацијата на интерпретативно-коментаторските визури и во постмемориските наративи. „Токму затоа, споменот на моето детство во егејскиот круг на живеење неминовно значи и спомен на 'споменот' на моите родители на нивното потекло од онаа страна на границата“ (Колбе, 1999: 52- 53).

Бидејќи припадниците на втората и третата генерација писатели имаат значајно влијание врз начините на трансмисија на

⁴ Тоа не значи дека меморијата на преживеаните е непосредувана, туку дека таа е хронолошки подиректно поврзана со минатото.

приказните до следната генерација, начинот на раскажување е важен аспект во постмеморискиот наратив. „Нарацијата е начин на говорење којшто е универзален колку и самиот јазик, а наративот е модус на вербална репрезентација, толку природна за човековата свест“ (White, 1990: 26). „Наративот може да се посматра како решение на проблемот околу преводот на знаењето во кажување, на проблемот на обликување на човековото искуство во форма која може да ги асимилира структурите на значење кои се многу повеќе општочовечки, одошто културално специфични ... Да се наративизира реалноста, значи да ѝ се наметне форма на приказна“ (White, 1990: 1-2). Оттаму, наративизираните трауматични искуства имаат исклучително важна улога во формалното обликување и во осмислувањето и трансферирањето на извесна трауматична стварност. Ако наративот е „толку природен за човековата свест“, тогаш наративната постмеморија е прифатлив облик на репрезентација на „бегалските приказни“ на предците. Писателите од подоцнежните генерации не само што се фокусираат врз прикажувањето на приказните на првата генерација, со цел да ги сочуваат туку се фокусирани и врз својата персонална вовлеченост во нив, врз начинот на кој тие приказни се пренесени до нив и врз начинот на којшто ќе бидат трансферирани до следните генерации. Следствено, наративните постмемории воспоставуваат баланс помеѓу приказните на преживеаните („секој од нив ја носи со себе како единствена драгоценост токму својата животна приказна“) (Колбе, 1999: 25) и сопствените приказни, комбинирајќи ги сопствените перспективи на траумата со оние на првата генерација. „Во нашиот дом започнуваа бескрајните раскажувања и сеќавања на мајка ми и татко ми за светот од онаа страна на сегашниов, за светот 'дома'. Татко ми бескрајно долго можеше да раскажува, дополнувајќи ги раскажувањата на мајка за Бапчор, со своите сеќавања на Овчарани. На тој начин, раскажувањето се одвиваше според логиката на дополнувањето на сличностите или пак истакнување на разликите. Во периодот на нашето детство, јас, моите две сестри и брат ми, го впивавме секој збор од непрекинатите и бескрајни раскажувања на татко ми, на прабаба ми, на баба ми, за животот 'дома', оти го примавме онака како што се доживува сказна, го примавме со нетрпеливоста и восхитот со кој се слуша и се впива секој збор од нечија трагична животна приказна“ (Колбе, 1999: 53-54).

Наративните постмемории на Колбе, меѓу другото, се обид да се осмисли „изгубената целина на нивните биографии“ (1999: 10), т.е. на членовите на семејството: „Во семејствата на емигранти, каде што бегството од првобитното живеалиште било поврзано со целосен прекин, изгубениот континуитет може да се воспостави само во

идеална смисла, имено во формата на семејно сеќавање. Отаде, стануваат најзначајни раскажувањата на Егејците од најстарата генерација. Малкумина имаат јасна свест дека, можеби, никогаш не ќе можат повторно да се исполнат некои празнини во историјата на едно семејство, доколку не се запомнат спомените на најстарите членови на семејството“ (Колбе, 1999: 108). Во своите наративни постмемории, Колбе интерпретативно го филтрира трауматичното искуство што таткото го доживува како „дете-бегалец“, а што понатаму го носи со себе, осуден да „живее во два света, оној на секојдневието и оној на сеќавањето“ (Колбе, 1999: 29). „Нему му станува јасно дека, тој, како бегалец, сета негова одживеана приказна ја носи насекаде. Таа него го легитимира, го одредува, но и го товари со тежина“ (Колбе, 1999: 23). Колбе ја претставува сликата на таткото-бегалец како фигура на распнат помеѓу припадноста сега и овде (Скопје) и сеќавањата на таму и тогаш/некогаш (Овчарани, Бапчор), дома и „дома“. „Зборот 'дома', за моите родители, како и за сите Егејци, означува и денес, педесет години од крајот на војната, длабока траума. 'Дома' асоцира за нив длабока болка, забрана, недостапност, недофатливост, бескрајна далечина“ (Колбе, 1999: 20). Емотивниот корелат на таа расцепеност, на „копнежот по вистинското 'дома'“ (1999: 63) е меланхолијата, а според Лакапра, „жалоста и меланхолијата се двата круцијални психоаналитички концепти за секој еден обид да се поврзат историјата и меморијата во фазата на трауматичните настани“ (1998: 183). И не случајно, Колбе ја опишува меланхоличната состојба во којашто се наоѓа и ликот во романот, кој „пропаѓа во морето на меланхолијата“ (Колбе, 2008: 52), но исто така, ја претставува и како посттрауматична состојба во којашто се наоѓаат припадниците од првата генерација: „Токму оние што мислеа дека бегаат за да се спасат, не се спасиле, дека навлекле на себе бreme, тешко еден човечки век, оти со бегство беа осудени да ја запознаат длабоката болка на меланхолијата за 'дома'“ (Колбе, 1999: 116).

Во теориските елаборации на Хирш, се посочува и поврзаноста на постмеморијата со прашањето на „темпоралниот и спатијалниот егзил“, со оглед на тоа дека жртвите на трауматичното искуство се принудени на дислокација. Во *Егејци* се потенцира неможноста семејството да го посети родното место, многу години по егзодусот. Но авторката упатува и на една друга димензија на егзодусот – отуѓеноста на бегалците во новата средина, каде што „живеат толерирајќи ја сликата која другите ја имаа за нив“ (Колбе, 1999: 35), притоа осветлувајќи ја и „табуизираноста на 'егејскиот проблем' во политичкиот и јавниот живот на поранешното македонско општество“ (Колбе, 1999: 9). Но таа ја проширува темата на егзилот, ситуирајќи ја

не само во автобиографски контекст (егзилот на родителот го преживува дополнително преку сопственото искуство на доброволен егзил) туку и пошироко – во книжевно-филозофски контекст. „Требаше да заминам далеку од границите на Македонија, да живеам во средината на ’космополитска’ Европа, за да го согледам вистинскиот карактер на траумата на она семејство од коешто потекнувам“ (Колбе, 1999: 212). „Интересирањето за литературата и филозофијата којашто се занимава со проблемот на егзилот, ми дозволуваше еден вид идентификација со оваа проблематика, но на посредуван начин. Таа, истовремено, можеше да послужи и како компензација за невозможноста на истиот таков начин да го истражам минатото и на семејството од коешто потекнувам. Така можев да се ’скријам’ зад општоприфатеното достоинство на големите теми на европскиот егзил, та да не морам во општиот личен интерес да ’разоткријам’ за другите премногу од мојот ’личен и биографски’ интерес“ (Колбе, 1999: 216).

Романот-првенец на Колбе, *Снегот во Казабланка*, може да се чита и низ призма на постмеморијата. Во романот „траумата на егејството“ е поставена на втор план, односно посредно се актуализира преку пошироката тема на егзилот: приказната ја следи младата писателка Дина Аспрова, претставена како доброволно егзилиран лик: нејзините родители се дел од генерацијата деца-бегалци од Грчката граѓанска војна, кои потоа, во периодот на распаѓањето на СФРЈ, емигрирале во Канада, во 1993 година. Подоцна, и Дина ќе се пресели во Европа, доживувајќи се како „писателка во егзил, со виртуелна биографија од Казабланка“ (Колбе, 2008: 29). Во романот, родителите (припадници на првата генерација) се присутни посредно, иако постојано се упатува на трауматичното искуство со двојниот егзил и на меланхоличната состојба што произлегува од тоа искуство. „Тројцата сме натоварени, како елките со новогодишн украси, со секакви ненадминати синдроми на жртви и целати“ (Колбе, 2008: 43). Паралелно, во романот е прикажана и судбината на членови од еврејското семејство (Давид и неговата мајка) кои емигрираат како жртви на антисемитскиот погром во Сталинистичкиот режим. Она што ги поврзува двете генерации, тоа е заедничката состојба на егзилираност: Дина се доживува себеси како „модерен номад. Насекаде и никаде постојано“ (Колбе, 2008: 54), „талкач низ западот на Европа“ (Колбе, 2008:18), но и како следбеник на емигрантската традиција и на својот народ и на своето семејство, бидејќи нејзиниот татко е убеден во „правилото, еднаш бегалец, секогаш бегалец“ (Колбе, 2008:37). „Неговата хистерична паника! Да се бега! Дали е поради траумата од Граѓанската војна?“ (Колбе, 2008: 233). Притоа,

секој од ликовите си создава свој механизам на соочување со трауматичното искуство (посредно или непосредно доживеано), барајќи различни модуси на комуницирање со светот и сопствени облици на сеќавање на животот и светот пред егзилот: „Мајка ми љуби да употребува фолклорни архаизми. Тие се нејзината врска со духот на родниот крај. Порано тоа беше Костур, сега Скопје“ (Колбе, 2008: 41). Дина инсистира на сетилно сеќавање и поврзување на световите, на просторите и времињата, на индивидуалното и на колективното, кои се испреплетуваат во нејзините сеќавања: „Миризми, миризми, во мојот ум, во моето срце, во мојот нос. Како да сум некое животинче, јас секогаш по минатото трагам со носот. Сè е собрано во миризмата. Треба само да се дојде на местото каде што ќе ја најдам вистинската миризма на ситуацијата или личноста. Така ќе го најдам и местото каде што беше егејската барака“ (Колбе, 2008: 104). Мајката на Давид, многу години по бегството од СССР, доживува сериозни психосоматски нарушувања и добива селективна амнезија како своевиден одбранбен механизам: таа живее во светот на своето детство/младост, заменувајќи ги луѓето околу себе со ликови од минатото.

Снегот во Казабланка афирмира една од одликите на постмеморијата – нејзината интергенерациска и трансгенерациска обележаност, што се препознава во љубовната приказна на Дина и Давид: имено, Дина ја воспоставува таа идентификација со момчето во кое се вљубува – Евреинот-уметник кој, исто така, е припадник на втората генерација, со оглед на тоа што неговите родители емигрирале од СССР, бегајќи од репресиите на Сталиновиот антисемитизам.

Конечно, двете дела на Колбе ја илустрираат типологијата на постмеморијата што ја прави Хирш „меѓу она што сакам да го реферирам како семејна и 'афилијативна' постмеморија – разликата меѓу интергенерциската вертикална идентификација на детето со родителот што се случува во рамки на семејството и интрагенерациската хоризонтална идентификација што ја прави позицијата на детето пошироко достапна за другите современици. Следствено, афилијативната меморија би била резултат на современоста и на генерациската врска со, буквално, втората генерација, комбинирана со посредувачките структури кои би биле пошироко присвојливи, достапни и доволно привлечни за да опфатат поширок колектив во органската мрежа на трансмисија“ (Hirsch, 2008: 114-115). Првата постмемориска варијанта е илустрирана во *Егејци*, додека афилијативната постмеморија е присутна во *Снегот во Казабланка*, со оглед на тоа што романот ја илустрира повеќекратната поврзаност на ликот на Дина „со другите од истата генерација, од

претходната и од следната генерација, од истата и од другите – сродни или далечни култури и субкултури“ (Hirsch, 1999: 8).

Заклучок

Поаѓајќи од теориските премиси на постмеморијата и применувајќи ги интерпретативно, врз двете дела на македонската авторка Кица Колбе, овој труд го потврди херменевтичкиот потенцијал што го имаат теориските концепти, во насока на нивна интерпретативна трансконтекстуализација, односно примена во различни контексти и врз различен аналитички материјал. Имено, нашата анализа потврди дека постмеморијата е функционална интерпретативна алатка за сите контексти на трауматски трансфер, т.е. за текстовите што го комуницираат трауматичното искуство во трансгенерациски контекст – во случајов, траумата поврзана со егејскиот егзодус. Тие херменевтички потенцијали на постмеморијата стануваат особено значајни денес, со оглед на „мултипликацијата на геноциди и колкетишни катастрофи од крајот на XX век и од почетокот на XXI век и нивните кумулативни ефекти“ (Hirsch, 2008: 104) и со оглед на „изумирањето на генерацијата сведоци на најтешките злосторства и катастрофи во анализите на човековата историја“ (Assmann, 2005: 13).

Литература:

- Assmann, Jan 2005. *Kulturno pamćenje*. Zenica:Vrijeme.
- Codde, Phillippe. 2009. “Transmitted Holocaust Trauma: A Matter of Myth and Fairy Tales?“. *European Judaism*. 42:1, 62-75.
- Hirsch, Marianne. 1999. “Projected Memory: Holocaust Photographs in Personal and Public Phantasy“. In *Acts of Memory: Cultural Recall in the Present*, edited by Mieke Bal, Jonathan V. Crewe, and Leo Spitzer. 3-23. Hanover and London:University Press of New England.
- Hirsch, Marianne.2001. “Surviving Images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory“. *The Yale Journal of Criticism*, 14: 5–37
- Hirsch, Marianne. 2008. “The Generation of Postmemory“. *Poetics Today* 29:1, 103-128.
- LaCapra Dominick. 1998. *History and Memory After Auschwitz*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Suleiman, Susan. 2002. “The 1.5 Generation: Thinking About Child Survivors and the Holocaust“. *American Imago*. 59:3,277-295.
- Van Alphen, Ernst. 2006. “Second-Generation Testimony, Transmission of Trauma, and Postmemory“. *Poetics Today*. 27:2, 473-488.
- White, Hayden. 1990. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Johns Hopkins University Press.

Колбе, Кица. 1999. *Егејци*. Скопје: Култура.

Колбе, Кица. 2008. *Снегот во Казабланка*. Битола: Менора.